

GEDIMINAS MESONIS

Mykolo Romerio universitetas, Lietuva
Mykolas Romeris University, Lithuania

AR KONSTITUCIJAI AKTUALŪS HEGELIO DIALEKTIKOS DĒSNIAI?

Are the Laws of Hegel's Dialectic Relevant to the Constitution?

SUMMARY

Dialectics is not a new, but rather a familiar and seemingly understandable concept. However, a deeper discourse on the subject or an observation of on-going discourses when looked at from outside shows that for many people dialectics is a complex construction, and its meaning is often perceived superficially or distorted. Hence, the article recalls the content of the concept of dialectics, and only then is it applied as a method of looking at aspects of the concept of the constitution. The connection between dialectics and the constitution is shown in the article to be not by accident. The basis for such an academic synthesis is that a portion of constitutional regulation at the level of both *expressis verbis* and constitutional jurisprudence – a form of the expression of the concept of the constitution – is claimed to be unchangeable, non-replaceable, unquestioned, and self-evident. This is serious because it is a claim to eternity. The article notes that in a constitutional regulation, some forms of expression both on the level of the constitution and of constitutional jurisprudence can be perceived as negating dialectics, i.e. dialectics as the continuous development and change of the world and society.

SANTRAUKA

Dialektika – tai sena, girdėta, lyg ir suprantama sąvoka. Tačiau nuodugnesnis diskursas šia tema ar stebėjimas iš šalies vykstančių procesų parodo, kad daugeliui tai sudėtinga konstrukcija, o jos prasmė dažnai suvokiama paviršutiniškai ar iškreiptai. Būtent todėl straipsnyje primenamas dialektikos sampratos turinys, o tik po to jis taikomas kaip metodas žvelgti į konstitucijos sampratos aspektus. Dialektikos ir konstitucijos ryšys straipsnyje parodomas neatsitiktinai. Tokiai akademinėi sintezei pagrindą sudarė aplinkybė, kad dalis konstitucinio reguliavimo tiek *expressis verbis* lygmens, tiek ir konstitucinės jurisprudencijos – konstitucijos sampratos raiškos formos, – pretenduoja į nekeitamas, nekeičiamas, nekvestionuojamas, savaime suprantamas konstantas. Tai rimta, nes tai pretenzija į amžinumą. Straipsnyje nurodoma, jog būtent konstituci-

RAKTAŽODŽIAI: dialektika, konstitucija, nuostatos, raida, mąstymo paradigma, interpretacija.

KEY WORDS: dialectic, constitution, provisions, development, thinking paradigm, interpretation.

niame reguliavime kai kurios konstitucijos ir konstitucinės bei jurisprudencijos lygmens išraiškos formos yra tokios, kad jos gali būti suvokiamos kaip neigiančios dialektiką kaip tokią, t. y. pasaulio, visuomenės nepertraukiamą raidą ir kaitą.

ĮVADAS

Si l'on vit assez longtemps, on voit que toute victoire se change un jour en défaite.

Simone de Beauvoir

Gyvendami ilgai pamatysime, kaip kiekviena konstitucinė maksima bus kvestionuojama.

Gediminas Mesonis

Šis straipsnis skirtas pažvelgti į konstituciją dialektikos teorijos kontekste. Galime teigti, kad ši publikacija yra *Logos* žurnale (Nr. 66 ir Nr. 67) 2011 m. publikuoto straipsnio *Teisinio diskurso dialektika* nuoseklus tęsinys. Žinoma, neverta detaliai kartoti minėto straipsnio niuansų, tačiau kai ką būtina fragmentiškai priminti ir akcentuoti tam, kad išlaikytume loginį nuoseklumą šiame straipsnyje. Taigi tuomet konstatavome, kad „teisinis diskursas pasižymi tik jam būdinga kalba, kurioje vartojamos teisinės sąvokos, specialūs terminai, argumentuojant daromos nuorodos į mokslo

teorijas“ (Mesonis 2011: 16). Tuomet konstatavome ir kitą tezę, kad teisinio diskurso kokybiškumo prielaida visų pirma yra didaktikos pasekmė – žinojimas tiek teisinio reguliavimo, tiek mokslinės nuomonės, apibendrinome, kad didaktikos svarbos ignoravimas teisinį diskursą paverčia moksliskumo simuliacija. Taigi tuomet kalbėdami apie teisės dialektiką akcentavome dialektinio proceso prezumpcijas, šio proceso lydimuosius. O šio straipsnio kryptis – žengti toliau ir pažvelgti į dialektinio proceso aktualumą konstitucingumo raidos kontekste.

DIALEKTIKA: SUVOKIMO PARADOKSAS

Pradžioje kelios tezės primenant ir prisimenant dialektikos esmę. Pastarųjų laikų ne tik filosofija „daro tam tikrą pauzę“ dialektikos aktualizavimo analizėje. Galima neabejotinai teigti, kad ši pauzė yra antipatijos dialektiniam materializmui – tai epochai, kai ši filosofinė kryptis buvo ne diskurso objektu, o ideologema, – padarinys. Tos antipatijos kontekste – filosofinių paradigimų raidoje (XX a. pabaiga–XXI a. pradžia) – ste-

bėjome idealistinių filosofinių nuostatų renesansą, kurio metu dialektikos vertė buvo kiek priblėsusi. Tačiau laikas bėga ir būtis neišvengiamai veikia jau mažiau pykčiu persunktą sąmonę. Todėl „šios dienos“ minties raidoje vėl konstatuojama, kad aiškinti visuomenę, žmogų, pasaulio raidą be dialektikos yra ne tik sudėtinga, bet ir beveik neįmanoma. Visos pastangos ignoruoti dialektiką davė rezultatą – nerišlų utopinių minčių

jovalą, t. y. mes XX–XXI amžių sandūroje tarytum atsidūrėme ten, kur iš esmės buvome iki vokiečių klasikinės filosofijos pastangų pradėti sisteminti pasaulį. Na taip, tiesa, skirtumas tas, kad dabar esame visi su *išmintinguoju* telefonu rankose. Koks regresas! Taigi moderniausi filosofiniai traktatai, kuriuose vengiama dialektikos, buvo ir tebėra su daugybe loginių trūkumų, gerų norų ir vilčių kupini rinkiniai, kurie iš esmės nieko nepaaiškina. Kita vertus, laikas yra laikas (t. y. ta pati dialektika), tad viduramžius, kad ir kaip ilgai jie trukę, keičia renesansas. Pastarųjų dešimtmečių politinės ir filosofinės minties suaktyvėjimas rodo, kad mes vėl išlingavome į pažįstamą kelią su pripažinimu, kad net ir didelis noras, ir net antropologiškai nulemtas poreikis „transcendencijos tylos“¹ nepaverčia „transcendencijos kalba“. Vėl prisiminta tai, kas seniai konstatuota: jog „mes įrodėme, kad religijos turinys ir objektas yra visiškai žmogiški, kad teologijos paslaptis glūdi antropologijoje <...>“ (Foerbachas 1985: 345). Filosofiniame ir politiniame procese vėl aiškėja sena tiesa, jog metafizika mums ne tik kad mažai ką tepaaiškina, bet vis dėlto mėginama aiškinti ji visumą tiek suskaldo į fragmentus, jog galutinai suvelia ir taip komplikuotą pažinimą.

Todėl nenuostabu, kad filosofinis diskursas vėl žvelgia į dialektiką mokslinių, o ne ideologinių principų kontekste. Vėl prisiminta, kad dialektika yra seniai žinomas terminas ir yra minima kaip metodas Platono *Dialoguose*. Tačiau ryškiausią indėlį išaiškinant dialektiką paliko Georgas Vilhelmas Friedrichas Hegelis (1770–1831). Jis nuosekliai plė-

G. W. F. Hegel, Grafika © Rūta. J. M., 2021

tojo jau dar anksčiau Johanno Gottliebo Fichte's (1762–1814) išreikštą pasaulio raidos suvokimo triptiką: tezė – antitezė – sintezė. Pripažindamas jį kaip principą, Hegelis suformulavo dialektikos vidinius veikimo dėsnius: kiekybės parėjimo į kitą kokybę, neigimo neigimą bei priešybių vienybės ir kovos. Taigi Hegelis dialektiką suvokė kaip visuotinių vidinių prieštaravimų pažinimo metodą, kaip prielaidą visai būties raidai. Galima koncentruotai suformuluoti tai, kas Hegeliui yra dialektika: tai *šuo*lis nuo vienos būties į kitą *per procesą*, kai viena būtis *paneigs* kitą.

Ir ne tik XX a. patirtis, kai dialektinis materializmas asocijavosi su konkrečiais politiniais režimais, lėmė dialektikos metodo tam tikrą ignoravimą filosofiniame diskurse. Metafizikos kategorijomis veikiančias mąstymas, sąlygotas mirties bai-

mės ir noro turėti kažkokias garantijas, ir be XX a. patirties instinktyviai verčia priešintis Hegelio dialektikai, kuri negailastinga garantijų atžvilgiu teigdama, kad nieko nėra galutinio ir tvirto, viskas vyksta ir viskas turi savo pabaigą – virsta savo priešybe. Akivaizdu, kad jautresnės psichikos filosofui tai nepriimtina vien dėl psichologinių aplinkybių – jis nenori išeiti į nebūtį, jis nenori susitaisyti, kad pabaiga neišvengiama, nors dialektika kategoriška – pabaiga bus. Reikia patikslinti, kad dialektinis suvokimas šioje vietoje deda ne tašką, o tik kablelį, po kurio seka mintis, kad pabaiga bus to, kas yra ir kas virs kažkuo kitu, bet būtis kaip tokia neišnyks, ji tiesiog nuolat keisis.

Dialektika viską mato raidoje, o tai reiškia, kad kiekviena būtis nėra objektyviai galutinė. Daug vėliau, XX a. viduryje, J. P. Sartre'as šį metodą išreiškė *progreso – regreso* terminu, kuris nurodo nuolatinę priešybių kaitą (*pranc. le méthode progressive – régressive*) (Sartre 1986). Tačiau tai jau humanizuota dialektikos suvokimo esmė – J. P. Sartre'o dialektiniai kaitos etapai apibūdinti vertinamaisiais kriterijais – progresas, regresas. Ir tai ne nuostabu, XX a. vidurys – išminties ir loginių konstrukcijų konkurencijos epocha. J. P. Sartre'o vartojami terminai – progresas ir regresas – gali turėti tik sutartinį turinį, tad yra subjektyvus dalykas. Štai keletas pavyzdžių. Monarchistui – Didžioji prancūzų revoliucija yra regresas, o revoliucionieriui progresas. Čekui ir slovakui Čekoslovakijos atsiradimas 1918 m. yra progresas, o Austrijos-Vengrijos imperijos šalininkui regresas. Tokio pobūdžio klausimų galime sukur-

ti daug. Bavarijos karalystės nepriklausomybės praradimas ir tapimas Vokietijos imperijos dalimi yra progresas ar regresas? Ir čia net neverta veltis į diskusiją. Palikim duonos ir istorikams, tegul jie aiškinasi tarp savęs, kas tai buvo – gėris ar blogis. Nors atspėti jų būsimų išvedžiojimų turinį irgi nėra labai sunku. Nes „paaiškinti istoriją – vadinasi, atskleisti žmonių aistras, jų genialumą, jų veikliąsias galias“ (Hegelis 1990: 39). O garsioji, šimtus kartų pacituota G. W. F. Hegelio frazė, kad viskas, kas tikra, yra protinga, ir visa, kas protinga, yra tikra, ta jo „filosofijos artilerijos ugnies“ nubrėžta „apsauginė riba“ istorijos mokslui, tad istorikai retai pajėgia ir drįsta ją peržengti.

Būtina akcentuoti, kad bet kokia raida nebūtinai reiškia kokybės kryptį, ji reiškia tik *kaitos neišvengiamumą*. Minėtas J. P. Sartre'as buvo ne tik dialektikas, bet ir humanistas, jis suvokė neišvengiamą kaitą, bet ją viltingai kreipė, nors ir per tezęs ir antitezęs konkurenciją, bet progreso – gėrio kryptimi.

Taigi dialektikos metodas – tai ir žmogaus mąstymo, jo suvokimo būdas, galima sakyti, jo turima ir suvokta prezumpcija, kad nieko nėra galutinio: gamta, sociumas ir pats žmogaus yra procese – nepertraukiamoje kaitoje. Tai ryškiai kontrastuoja su metafizikos požiūriu ir pastangomis surasti kažką permanentiško. Kita vertus, nuolatinis išsūkis – nuolatinė kaita net ir be realaus pasikeitimo fakto nepaneigia dialektikos proceso nepertraukiamumo. Priešingai, nesėkmingos pastangos keistis ar keisti reiškia, kad vyko ir vyksta dialektinio proceso etapai. Tezė turėjo savo antitezę, neišvengiamai sekė jų sintezė ir iš jos radosi nauja tezė. Ir nors po sintezės ta nauja tezė gali at-

rodyti identiška buvusiai, tačiau taip nėra, nes ji skiriasi nuo buvusios tezės bent jau tuo, kad jas (a) skiria laiko faktorius, ir tai, kad ta naujoji tezė (b) turi dar vieną patikros antiteze patirtį. Lieka tik laiko klausimas, kada vėl iškils nauja antitezė, kiek ji bus įtaigi ir kada sintezė lems kiekybės virsmą nauja kokybe. Taigi, dialektiniam mąstymo būdai nėra nieko absoliučiai galutinio, nekvestionuojamo, nekintamo. Simone de Beauvoir labai taikliai išreiškė dialektikos esmę aiškindama socialinių ar asmeninių pasiekimų rezultata: gyvendami ilgai, mes pamatysime, kaip visos pergalės anksčiau ar vėliau pavirs pralaimėjimu (De Beauvoir, 1946). Galim drąsiai pratęsti jos mintį teigdami, kad ir tas jos minimas pralaimėjimas nebus galutinis. Tačiau čia ir slypi dialektikos objektyviai palikti atviri vartai metafizikai. Būnant tikslesniems čia ne dialektikos, o žmogaus kaip antropologinio subjekto tikrovė, jo vienu atveju (a) negebėjimas suvokti, o kitu (b) negalėjimas psichologiškai priimti dialektiką ir susitaikyti su tuo kaip su neišvengiamumu. Dialektika kaip procesas yra amžina, o žmogus, jo biologinė gyvybė – ne. Todėl neretai žmogus pamatęs dalį proceso, pvz., pamatęs „kaip pergalė virsta pralaimėjimu“ dėl biologinio determinuotumo, nebespėja pamatyti, kaip tas pralaimėjimas vėl keičiasi. Suprantama, kad fragmentiška dialektikos proceso analizė gali sudaryti pagrindą nebematyti dialektikos kaip begalinio proceso. Tuomet į mąstymo duris beldžiasi metafizika, kuri jau tą pralaimėjimą ar laimėjimą aiškina ne kaip tik amžino proceso dalį, o kaip kažką galutinio (pvz.: kaip antgamtinių jėgų

dovaną ar bausmę). Ir kaip tau, žmogau, tuo neįtikėti, jei tau teks mirt rytoj, o partirto pralaimėjimo antitezė dar net nepradėta formuluoti? Čia ir glūdi dialektikos suvokimo *didysis paradoksas* ir iššūkis, kuris įveikiamas nedaugelio. Neatsitiktinai net tokie mąstytojai kaip vokiečių filosofas Nicolai Hartmannas (1882–1950) dialektiką suvokia kaip kažką tamsaus, neaiškaus, mistiško, jis pripažįsta, kad tokių, kurie suvokia dialektikos esmę, gali būti ir yra tik vienetai. Akivaizdu, nes šio proceso amžinumą turi pastebėti ir pripažinti (čia netinka tikėjimas) visiškai neamžinas, tik labai laikinas subjektas. Pripažindamas dialektikos mistišką pobūdį ir tai, kad ją pažinti lemta tik pavieniams protams, N. Hartmannas puikiai parodo, kad jis ją suvokia. O tas „neaiškumas“ tėra aplinkybė, kad žinodami, jog bus kitaip – mes tai suvokiame, bet tai, kad tiksliai negalime žinoti, kaip bus – mus jaudina ir neramina. Ir tas nerimas dialektiką paverčia kažkuo neaiškiu. Taip raidą galima prognozuoti, modeliuoti, bet dialektikos kaip principo suvokimui nėra taip reikšminga suvokti dialektikos proceso raidos galimas išraiškos formas. Neretai dialektikos kritikai (dėl publikacijos apimties nebeminėsiu jų) pažymi, kad tezės ir antitezės sintezė vyksta subjektyvaus mąstymo pagrindu. Diskutuodami su tuo, galime teigti, kad tai tik nedidelė dalis tiesos. Taip, sintezė savo prigimtimi sukurs naują tezė, kurios objektyvumą pripažins subjektyvieji. Bet ar tezė, patekdama į sintezę, nebuvo prieš tai buvusios sintezės metu taip pat vykęs subjektyvus pasirinkimas, kuris tam tikrą istorijos laikotarpį buvo traktuojamas kaip geriausiai galimas, t. y.

kaip maksimaliai objektyvus? Pastangos taip primesti determinizmą yra suprantamos ir paaiškinamos. J. P. Sartre'as apie tokius, kurie mano jau atradę tiesą, yra gan kategoriškas: „išsigalvojančys koki nors determinizmą veidmainiauja“ (Sartre 2016: 55).

Trumpai reziumuokime. Dialektikos nesuvokimas arba jos neigimas dialektikos proceso nestabdo. Jei reikėtų surasti žodžio dialektika lietuvišką atitikmenį, tai šį terminą galėtume išreikšti dviem žodžiais – kaip *nuolatinę raidą*, ir šioje frazėje nuolatinumas yra tiek pat svarbus, kiek ir raida. Tad dialektikos logika visus ir viską įstato į nuolatinės raidos, nuolatinių tezių ir antitezių formavimąsi, jų sintezę. Šis procesas be pabaigos, jo išvengti negali niekas, nei gamta, nei

sociumas, nei idėjos, nei atradimai ir išradimai. Tai kontrastuoja su metafizikos teorijomis apie absoliutą, kuris ne tik kad išvengia dialektinės raidos, bet pats yra tos raidos būties šaltinis.

Kadangi raidos procesas nieko nepalieka „ramybėje“ – tokia dialektikos esmė, nebeturėtume kelti klausimų ir dėl konstitucijos. *Konstitucija taip pat yra tik popierinis laivelis dialektikos sraunioje upėje*. Priešybių vienybės ir kovos, kiekybės perėjimo į kokybę, dvigubo neigimo dėsniai užklupdavo, užklumpa ir vėl užklups konstituciją, jos nuostatas, jos pataisas, jos interpretacijas ir viską, kas su ja susiję. Čia diskursą reiktų baigti, nes nėra argumentų, galinčių konstituciją padaryti kažkokia išimtimi ir ją analizuoti ne dialektikos dėsnų verpete.

KONSTITUCIJA: IŠSKIRTINIS OBJEKTAS?

Atrodytų, viskas aišku, tačiau... Pradžioje pažvelkime į kai kurias pasaulio šalių konstitucijų nuostatas. Štai pagal Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinio Įstatymo (Konstitucijos) 79 straipsnio 3 dalį yra tokios nuostatos, kurios yra *nekeičiamos*. Negalima keisti nuostatų dėl Federacijos padalijimo į žemes, žemių dalyvavimo įstatymų leidyboje. Taip pat šioje nuostatoje nekeičiamais paskelbti 1 ir 20 Pagrindinio įstatymo straipsniai, kuriuose įtvirtintas žmogaus orumo, žmogaus teisių neliečiamumo ir tiesioginio taikymo, demokratiniai valstybės valdymo, valdžios kildinimo iš Tautos, valdžių padalijimo, taip pat ir socialinės valstybės principai. Be visa to, nekeičiamas yra ir 20 str. 4 punktą, kuris leidžia priešintis, jei nėra kitų būdų,

bet kokioms pastangoms pakeisti konstitucinę tvarką. Kol kas nesistebėkime šiuo tekstu, bet pažvelkime, ar vokiečiai yra vieniši savo pastangomis kažką padaryti amžina, nekeičiama.

Štai Prancūzijos Respublikos Konstitucijos 89 straipsnio 5 dalyje lakoniškai numatyta, kad keitimo objektu negali būti respublikos valdymo forma. Rumunijos Respublikos Konstitucijos 152 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad negali būti keičiamos nuostatos, įtvirtinančios nacionalinį, nepriklausomą, unitarinį ir nedalomą Rumunijos valstybės pobūdį, respublikos valdymo formą, teritorinį integralumą, politinį pliuralizmą ir oficialiąją valstybės kalbą. Pagal minėto 152 straipsnio 2 dalį negali būti priimamos Konstitucijos pataisos, kurios

paneigtų fundamentalias piliečių teises ir laisves arba jų garantijas. Moldovos Respublikos Konstitucijos 142 straipsnio 2 dalyje, Ukrainos Respublikos Konstitucijos 157 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad negali būti priimamos pataisos, kurios paneigtų fundamentalias piliečių teises ir laisves arba jų garantijas.

Turkijos Respublikos Konstitucijos 4 straipsnis nustato, kad negali būti keičiamos Konstitucijos 1 straipsnio nuostata dėl valstybės formos, taip pat 2 ir 3 straipsnių nuostatos apie tai, kad Turkijos Respublika yra demokratinė, pasaulietinė, socialinė teisinė valstybė, besilaikanti visuomenės taikos, nacionalinio solidarumo ir teisingumo, pagarbos žmogaus teisėms, ištikima Atatiurko nacionalizmo idėjoms ir pagrindiniams principams, nustatytiems preambulėje, bei tai, kad Turkijos valstybė, jos teritorija ir tauta yra nedalomas vienetas, jos kalba yra turkų, o sostinė yra Ankara.

Galime teigti, kad tam tikrą vaizdą susidarėme. Panašių pavyzdžių galima rasti ir kitų šalių konstitucijose arba konstitucinės justicijos institucijų – konstitucinių teismų, konstitucinių tribunolų, konstitucinių tarybų ir ect. – sprendimuose. Taupydamas skaitytojo laiką nebekonkretinsiu šalies ir institucijos – tai perteklinė informacija, tik pacituosiu kai kuriuos šių institucijų vartojamus posakius: „sprendimai galutiniai ir neskundžiami“, „nuostatos negali būti paneigtos jokiais aplinkybėmis“, „prigimtinių vertybių visuma yra nekintamas pagrindas“, „tai yra neliečiamas pagrindas mūsų demokratijos sistemoje“, taip toliau ir taip toliau. Ach, tas skardus teismo plakuko dūžis ir „sprendimas galutinis ir

neskundžiamas“. Toks įspūdis, kad mes Mozės vietoje ir esame ant Sinajaus kalno gaudami tiesioginius nurodymus. Sutinku, alegorija gal ir per tiršta, bet visgi tai tik alegorija.

Tad kaip reikėtų suprasti tas formuluotes su pretenzijom į išbaigtumą? Konstitucinės justicijos institucijų formuluojama oficiali konstitucijos samprata yra privaloma teisės taikytojui ir vartotojui ir užtikrina teisinį stabilumą. Egidijus Kūris teigus teigdamas, kad intensyvus konstitucinės teisės vystymasis Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje leidžia užtikrinti santykinį konstitucijos stabilumą (Kūris 2008: 25). Taip, tai tiesa ir tai yra tam tikra visuomenės suvokta vertybė, kuri iš esmės mokslinėje doktrinoje nebekvestionuojama. Tačiau šioje situacijoje pažinę vieną objektą ir pripažinę jo vertingumą mes neišsvengiamai turime prisiminti, kad jokios vertybės niekaip negali pretenduoti į amžinumą. Jos gali pretenduoti į ilgaamžiškumą, bet ne amžinumą. Ir net tas „ilgaamžiškumas“ tėra vertinamoji kategorija. Šimtas metų – tai daug ar mažai? Žurnalo *Teisė* straipsnyje „Vėliava“ buvo parodyta, kaip keitėsi Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo jurisprudencija, kaip kito JAV Konstitucijos suvokimo turinys (Mesonis 2012: 18-36). Ta pati JAV Konstitucija 1940 ir 1989 metų Aukščiausiojo Teismo formuojamoje konstitucinėje jurisprudencijoje reiškė beveik priešingus dalykus. Konstitucijos interpretacija 1940 m. reiškė, kad vėliava yra sakralizuojama ir pagarba jai yra ne tik teisė, o griežta pareiga. Praėjus tik 50 metų kiekybė peraugo į naują kokybę – tas pats Aukščiausiasis Teismas, aiškin-

damas tą pačią Konstituciją, pasakė, kad JAV vėliavos sudeginimas tėra žodžio laisvės išraiškos forma ir laisvas žmogus – pilietis nieko gerbti neprivalo, ko jo žmogiškas orumas nelinksta gerbti. Visi šie minimi sprendimai ir 1940 metais, ir 1989 metais buvo galutiniai ir neskundžiami – atrodė, kad priimami visiems laikams. Tuomet minėtame straipsnyje buvo konstatuojama, kad „vertybių pusiausvyra <...> tegali atspindėti konkretaus laikotarpio tikrovę. Todėl diskusijų dėl žmogaus teisių turinio perspektyvai ne tik reikia „rezervuoti“ vietą galimoms naujoms teisinėms, mokslinės raidos, socialinėms aplinkybėms, kurios gali lemti visai kitokį ir netikėtą vertybių konkurencijos raiškos rezultata“ (Mesonis 2012: 32). Žinoma, ne tik JAV, tokių amžinų teisių kaitos pavyzdžių galima rasti daug. Štai vertybių turinio reikšmingą raidą ir kaitą Estijos Aukščiausiojo Teismo formuluojamoje konstitucinėje jurisprudencijoje puikiai parodė Peeter Roosma atskleidamas, kaip kito suvokimas apie nuteistiesiems balsavimo teisės pripažinimą (Roosma 2016: 438–441).

Sanita Osipova yra neabejotinai ne tik objektyvi, bet ir nuoširdi, kai konstatuoja, kad vertybės ir tikslai, įtvirtinti konstitucijoje, turi ne tik teisinę, bet ir politinę demenciją. (Osipova 2016: 313). O kaip turėtume suprasti – „politinę dimensiją“ diskurse dėl konstitucinių vertybių? O tai reiškia, kad viskas bus kvestionuojama – tikrinama iš naujo ir iš naujo. Tai reiškia, kad niekas nebus žmonių traktuojama kaip visiems laikams išspręsta problema. Eivindas Smithas dar kategoriškesnis teigdamas, kad konstitucija yra ne tik teisinis, bet poli-

tinis instrumentas (Smith 2003: 22–24). Dominique Rousseau, analizuodamas Prancūzijos Respublikos Konstitucinės Tarybos veiklą, pripažįsta, kad konstitucijos vertybių interpretacija yra nesibai-giantis procesas ir kad ši raida nebūtinai yra prognozuojama, nes politinė sude-damoji neišvengiamai paveikia net pa-čios „konstitucijos“ sampratos turinį (Rousseau 1995: 329–408). Ir čia akcen-tuojama ne politinė korupcija ar politinis spaudimas institucijai – čia akcentuoja-ma kova dėl interpretacijų turinio poli-tinių pasaulėžiūrų pagrindu. Neatsitiktinai Dominique Chagnollaud negudrauj-a dirbtinai teisę atskirdamas nuo filoso-fijos, o atvirai konstatuoja, kad konstitu-cija yra politinės filosofijos išraiškos for-ma (pranc. *La Constitution est l'expression d'une philosophie politique*) (Chagnollaud 2001: 24). Mes galime tik patikslinti gar-bų mokslininką, kad kalbama apie abstrakčią, labai konkrečią filosofinę kon-cepciją, tą koncepciją, kuri tuo konkrečiu istoriniu tarpsniu yra stipriausia. Taigi net pats „gryniausias“ teisininkas – nie-ko bendro neturintis su politine veikla – visus sprendimus priima ir politinės – filosofinės patirties pagrindu. Kartais susidaro įspūdis, kad ši tiesa ne visuo-met yra suvokta. Neretai – kukliai į žemę akis nuleidęs „tik“ teisininkas netraktuojamas kaip subjektas, kurį veikia politi-nė-filosofinė pasaulėžiūra, jis nesuvokia-mas kaip subjektas, kurio sprendimai neišvengiamai turės politinę dimensiją, o įsivaizduojama, net tikima, kad jo sprendimus lems „tik“ teisė. O šventas naivume! Tiek to, čia kita didelė, bet menkai pažinta tikrovė.

Taigi įsiaiškinome, gal tiksliau, kons-tatavome, kad vertybės, tarp jų konsti-

tucinės, tėra materija, kuri kinta ir negali išlaikyti savo būties nekintamos. Taip, laiko faktorius čia svarbus, nes raida begalinė, ir nors kaita neišvengiama, bet laiko požūriu nauja sintezė ir keitimosi momentas gali nesutapti su konkretaus žmogaus ar net kartos gyvenimo trukme. Taigi tikėtina, kad konkretus žmogus kaitos rezultato galimai ir nematys, o tai reiškia, būtent jis šį pasaulį paliks su jam žinomomis „nekintamomis vertybėmis“, nes jis nespėjo pamatyti jų kaitos. Tad kaip reikėtų traktuoti tokius pretenzinius posakius, kuriuose išvelgiama ir atrastos tiesos iliuzija, ir pretenzija į šios tiesos monopoliją, ir tam tikra prasme reikalavimas diskurso pabaigos – nes čia viskas fundamentalu, neginčijama, neskundžiama, nekeičiama. Šioje vietoje mes akivaizdžiai atsidūrėme kryžkelėje.

Vienas kelias veda prie teiginio, kad konstitucija yra kažkas tokio, kas iškrenta iš dialektikos procesų, nes joje gali būti objektyviai atrastos tiesos, jų esmė suprasa amžiams, ji patikrinta žmogiškąja patirtimi – būtent gyvenimo prasmės ir prasmingiausio gyvenimo modelio formulės surastos. Čia neišvengiamai turime prisiminti eseisto Franciso Fukuyamos išvalgas apie istorijos pabaigą ir paskutinį žmogų. Analizuojant jo kūrinį diskursą, natūraliai gimsta kelios versijos: pirmoji, kad jis yra nuoširdus, nors tai ir „kosminio lygio“² paklydimas. Antroji versija yra mažiau gailėstinga, nes peršą mintį, kad tai tik pelningiausia eseistinė pozicija, už kurios propagavimą tuo istorijos etapu dosniausiai buvo atlyginama. Taigi, dvi alternatyvos – paklydimas ar gobšumas: alternatyva visai žmogiška ir nieko čia gėdingo nėra. Bū-

dami sąžiningi diskurse turime matyti ir trečią galimybę, kad galbūt visa tai yra tiesa, bet ji atmestina dėl to, kad kaip minėjome, tai paneigia ne tik dialektikos dėsnius, bet ji prieštarauja tam, ką mes matome net ir be specialių filosofinių matymo priemonių. Galų gale tokia pozicija yra savidestrukcinė, nes konstatuodamas istorijos pabaigą – konstatuojai, kad liberalioji mintis ir esamoji ekonominė formacija nebegali tobulėti. Ir tai ne tik akivaizdžiai prieštarauja tam, ką sako liberalizmo apologetai, tokie kaip F. A. Hayekas (Hayek 1998: 113–136, 164–165), tai prieštarauja tam, ką matome savo akimis. Šioje diskurso vietoje nenukrypkime į šalį – daiktas savyje ir tai, ką mes matome, tegul būna labai artimi. Tai kita tema ir ne tokia paprasta kaip atrodo.

Jau pastebėjome, kad tie „galutiniai“ konstitucinių nuostatų ir ar jos interpretaciniai sprendimai gimsta politinių įtampų ir tarpinstitucinių konfliktų laukose. Lois Favoreu pastebi, kad vien tik Konstitucinės Tarybos veikimo pradžia Prancūzijos Respublikoje reiškė neišvengiamus tarpinstitucinius konfliktus (Favoreu 1988: 46–49). Ir jis teisus. Egzistencija (bet ko) *ex officio* reiškia dialektinio proceso pradžią – antitezės formulavimą.

Taigi kokius apibendrinimus mes galime ir turime formuluoti apie „nekeičiamas“ konstitucines nuostatas ir panašiais epitetais apipintą jurisprudencijos tekstą. Visų pirma konstatuokime tai, kas akivaizdžiausia – tokiuose procesuose gimusios konstitucinės nuostatos, principai, konstitucinės pataisos ar interpretaciniai sprendimai savo prigimtimi patvirtina dialektikos materialumą, nes jie radosi nuožmioje tezių ir antitezių sin-

tezėje. Jų turinys yra toks, o ne kitoks tik todėl, kad sintezės metu didesnės energijos objektas darė didesnę įtaką tokiam sintezės rezultatui. Visa tai nedaug pasako apie sintezės rezultato kokybę, nei apie jos egzistencijos ilgaamžiškumą, nei apie pačių „nekintamų“ vertybių permąstymo, perkainavimo galimybes. Jos lieka, ir jokiomis lingvistinės išraiškos formomis jų amžinomis nepaversi. Žinoma, jei laikysimės pozicijos, jog istorija pasibaigė – prisiminkim Fukuyamą, tai mes jau gyvename ateityje, nes kitokios jos nebus. Tačiau bėga laikas – istorijos pabaigos tezė patenka į tos pačios dialektikos proceso smagračius. Žurnalui *newsstatesman.com* duodamas interviu tas pats autorius 2018 m. pristato savo naują knygą apie asmens tapatumą – dar tiksliau, apie asmens tapatumo krizę.³ Šiame interviu jis kalba apie susvetimėjimą tarp žmonių, apie gyvenimo tikslų praradimą. Nepatikėsit! Jis kalba apie turto pasiskirstymo disbalansą, apie tai, kad Vokietija yra negera, nes taikė per griežtus taupumo reikalavimus Pietų Europos šalims. Savo prakalbą vainikuoja tuo, kad Karlo Markso pasakyti dalykai pasirodo esantys labai teisingi, kai pastarais kalba apie perprodukcijos krizę. Taip ir norisi pasakyti – aleliuja. Tame interviu autorius taip pat pesimistiškai žvelgia į JAV ir Kinijos santykių scenarijų, gailisi Europos Sąjungos dėl ją ištikusios krizės. Ei, žmogau, kur istorijos pabaiga? Jos nė kvapo. Minėto autoriaus įžvalgos yra prasmingos tik tiek, kiek jos rodo menką sociumo gebėjimą analizuoti ir didį medijų gebėjimą manipuluoti ir primesti sociumui nuomonę. Tiek tada, kai istorija buvo palaidota, tiek dabar, kai ji vėl atkasta ir nori atsigrębti už praras-

tą laiką, – jam medijose plojama kaip kažkam labai įžvalgiam. Bet ir tai yra paaiškinama, bet, deja, ir tai ne šio diskurso objektas.

Pacituokime kelias svarbias mintis, kurios puikiai susistemina ir tiksliai išreiškia tai, kas mūsų jau pasakyta, nors ir atskirais fragmentais. Viena jų sako, kad „Jau įsisąmoninta, jog nė viena filosofinė teorija, negali išsemti realybės, sustabdyti proceso ir „uždaryti“ savo objekto: filosofinė teorija visada lieka santykinai atvira“ (Morkūnienė 2012: 101). Kitoje teigiama, kad „<.> ar apskritai dar turime teisę kalbėti apie tapatumą, nes pati ši sąvoka reiškia tam tikrą pastovumo išlaikymą: jeigu nėra nieko, kas išlaiko, apie tapatumą net neverta nė kalbėti“ (Aleksandravičius 2012: 225). Taigi kaip kontekste to, kas mūsų išsakyta, traktuoti tas konstitucines ir konstitucines juridines formules, kurios pretenduoja į savo turinio išbaigtumą, nekintamumą, t. y. kurios pretenduoja į tai, kad realybė išsemta, kad reikia diskursą nutraukti, nes problema išspęsta – viskas pažinta ir išsiaiškinta?

Akivaizdu, kad apibendrinimai turi atspindėti tiek filosofinį, tiek socialinį, tiek politinį, net antropologinį kontekstus. Žmogus yra tik žmogus. Taigi, turint omenyje visa tai, formuojasi tokios išvados. *Pirma*, konstatuotinas akivaizdus paradoksas, pats faktas, kažkokių nuostatų skelbimas nekintamomis, svarbiausiomis ir galutinėmis rodo jų kintamumą, ne galutinumą, istoriškai terminuotą jų svarbumą. Būtent tai patvirtina tokių nuostatų kūrėjų (a) suvokimą (gal tik intuiciją) apie dialektinės patikros neišvengiamumą ir didelį jų (b) interesą, kad tai neįvyktų ar įvyktų kaip galima vėliau.

Antra, tų „nekintamų“ nuostatų išraiška tėra konkretaus istorijos tarpsnio, konkrečios socialinės ir politinės – filosofinės minties konkurencijos rezultatas. Taigi – jų materialumas įrodytas, nes jos turi griežčiausias juridines formas išraiškas, tačiau materialumas nevirsta amžinumu. Trečia, šių nekintamų ir neginčijamų tiesų teisingumą ir ilgaamžiškumą tikrins istorija. Jos bus kvestionuojamos visomis formomis ir visais metodais – jos nuolat dalyvaus sintezėse su jų antitezėmis, o tai reiškia, kad keisis sintezių kiekio matematinė išraiška. O kintant kiekybei keisis ir kokybė, tad tų vertybių turinys neišvengiamai keisis. Tokia dialektika – nieko paguodžiančio *status quo* gerbėjams pasakyti negalime. Juos turėtų guosti tai,

kad laiko terminai čia visai neaktualūs, jie nesaisto proceso ir jokie galutiniai ar tarpiniai terminai nėra fiksuoti. *Ketvirta*, ir, ko gero, paskutinė – liūdniausia šio diskurso įžvalga. Prognozuotina perspektyva yra ta, kad būsimų sintezių pasekmės bus menkai prognozuojamos tiek sociumui, tiek ir žmogui. Taip yra todėl, kad dabartinių tezių kategoriškumas ir beapeliacinis griežtumas skatina ir antitezių kategoriškumą ir griežtumą. Nuo seklu, kad tai sąlygos sintezės proceso įniršį ir nuožnumą – kategoriškai buvo teigiama – kategoriškai bus ir neigiama. Jei tai *dar* nevyksta – žiūrėk *trečią* punktą. Kokios bus pasekmės? Būkime kantrūs, kita vertus, kantrumas ir terminai dialektikos procesui nėra neaktualūs.

IŠVADOS

Dialektika ne tik turininga sąvoka, kuri suvokiama kaip procesas, jo nuolatinumas bei jo neišvengiamumas. Dialektika – tai aplinkos raidos tikrovė. Taip pat dialektika gali būti suvokiama ir kaip mąstymo būdas – tam tikra visumos suvokimo paradigma, kada aplinka matoma ne fragmentuota, ne statiška, o nesustabdomoje, nesibaigiančioje kaitoje.

Konstitucija yra tik žmogaus intelekto kūrinys ir išreiškia jo minčių ir suvokimų visumą. Neabejotina, kad jos turinys per kūrėjus perneša ir socialinės patirties krūvį. Žmogiškosios ir socialinės patirties refleksija konstitucijose savaime patvirtina dialektikos materialumą. Konstitucijose atsispindinčios mintys, idėjos, net mitai ir utopijos buvo, yra ir bus testuojami nuolatinuose tolesniuose apmąstymuose. Taigi, dialektinis mąstymas teigia, kad

išbaigta, tinkanti visiems laikams ir kartoms konstitucija yra negalima.

Bet kuri konstitucija, būdama dialektiniame procese, reiškia, kad ji kaip tokia yra negalutinė ir kad ji ne gal, o tikrai keisis. Konstitucija yra dialektinis procesas, tad žmogaus mąstymas formuluos antitezes viskam, kas parašyta jose ir kas pasakyta jurisprudencijose apie ją. Taigi nekeičiamas konstitucijos nuostatas, pamatinius principus reikia suvokti kaip išskirtinius, tačiau jie įvardinti tokiais, nes jų reikšmingumas būtent šiam sociumui, šiame dialektinės raidos etape yra tokie. Tačiau tas išskirtinumas ir svarbumas yra tik konkretaus momento – istorijos tarpsnio – realija. Dialektikos procese bus kvestionuojama viskas, tad ir „nekeičiamas“, ir „pamatinis“ gali išnykti, gali keistis turiniu, gali virsti kažkuo kitu.

Literatūra

- Aleksandravičius Povilas. 2012. Žmogaus tapatumo ontologija, sudar. J. Morkūnienė. *Individo tapatumas*: 189–264. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- Chagnollaud Dominique. 2001. Droit constitutionnel contemporain. Tome 1. Théorie générale. Les grands régimes étrangers. Paris: Dalloz.
- De Beauvoir Simone. 1946. Tous les hommes sont mortels. Paris: Gallimard.
- Favoreu Lois. 1988. La politique saisie par le droit alternances, cohabitation et conseil constitutionnel. Paris: ECONOMICA.
- Foerbachas Liūdvigas. 1985. Krikščionybės esmė. Iš vokiečių k. vertė A. Tekorius. Vilnius: Mintis.
- Hayek A. Friedrich. 1998. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. T I. Iš anglų k. vertė A. Degutis. Vilnius: Eugrimas.
- Hegelis Georgas. 1990. Istorijos filosofija. Iš vokiečių k. vertė A. Šliogeris. Vilnius: Mintis.
- Kūris Egidijus. 2008. Konstitucinė teisė kaip jurisprudencinė teisė: konstitucinė justicija ir konstitucinės teisės paradigmos transformacija Lietuvoje. Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga. Vilnius: Vilniaus Universitetas, Teisės fakultetas.
- Mesonis Gediminas. 2009. Mes po Jeano Paulio Sartre'o, *Logos-Vilnius* 94: 13–22.
- Mesonis Gediminas. 2011. Teisinio diskurso dialektika, *Logos-Vilnius* 67: 16–22.
- Mesonis Gediminas. 2012. Vėliava – Flag – Drapeau, arba ir vėl apie žmogaus teises, *Teisė* 83: 18–36.
- Morkūnienė Jūratė. 2012. Socialinis tapatumas: prielaidos, pokyčiai, destrukcijos, sudar. J. Morkūnienė. *Individo tapatumas*: 95–188. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- Osipova Sanita. 2016. A state Governed by the Rule of Law or „a Judges State“. *Konstitucinė tiesas aktyvumas demokratiškoje valstyje. Judicial activism of a constitutional court in a democratic state*: 304–314. Rīga: Latvijas Republikas Satversmes tiesa.
- Roosma Peeter. 2016. Reflections of judicial activism: From ownership reform to penal policy, *Konstitucinė tiesas aktyvumas demokratiškoje valstyje. Judicial activism of a constitutional court in a democratic state*: 434–442. Rīga: Latvijas Republikas Satversmes tiesa.
- Rousseau Dominique. 1995. Droit du contentieux constitutionnel. 4 e édition. Paris: Montchrestien.
- Sartre Jean-Paul. 1986. Questions de méthode (Annotée par Arlette Elkaim-Sartre). Paris: Gallimard.
- Sartre Jean-Paul. 2016. Egzistencializmas – tai humanizmas. Iš prancūzų k. vertė G. Bulybenko. Vilnius: Vaga.
- Smith Eivind. 2003. The Constitution as an Instrument of Change. Stockholm: SNS Förlag.

Nuorodos

- ¹ „Transcendencijos tyla“ tai terminas, pasiskolintas iš Arvydo Šliogerio mokslinio palikimo. Tokiu pat pavadinimu 2010 metais yra jo parašyta ir išleista knyga.
- ² „Kosminio lygio kvailybė“ yra posakis, pasiskolintas iš M. Bulkakovo „Šuns širdies“ apsakymo. Ten profesorius F. Preobraženskis, įpykęs ant Šarikovo, pratrūksta aiškindamas pastarajam, kad jis lenda spręsti kosminio sudėtingumo klausimus ir, žinoma, kosminio kvailumo lygmenyje.
- ³ Žr.: <https://www.newstatesman.com/culture/observations/2018/10/francis-fukuyama-interview-socialism-ought-come-back>